

А. І. Капліна,
к. е. н., доцент кафедри менеджменту та інформаційних технологій,
ДВНЗ "Херсонський державний аграрний університет"
ORCID ID: 0000-0001-6714-797X

DOI: 10.32702/2306-6806.2020.10.46

ФАКТОРИ СТАБІЛІЗАЦІЇ ВИРОБНИЦТВА АГРОПРОДУКЦІЇ УКРАЇНИ

A. Kaplina,
PhD in Economics, Associate Professor of the Department of Management
and Information Technologies, Kherson State Agrarian University

FACTORS OF STABILIZATION OF AGRICULTURAL PRODUCTS OF UKRAINE

Статтю присвячено дослідженню факторів стабілізації виробництва сільськогосподарської продукції. Проаналізовано вплив ринкових і бюджетних факторів на розвиток ринку сільськогосподарської продукції. Сучасне сільськогосподарське виробництво стоїть перед досить складним завданням — забезпечити стійке зростання продуктивності і якості продукції на тлі ресурсозбереження, зниження рівня технічного й антропогенного забруднення навколишнього середовища. Розв'язок цього завдання ускладнене негативними тенденціями розвитку галузі, які призвели до дестабілізації виробництва: падіння рівня інтенсивності ведення сільського господарства; погіршення фітосанітарної ситуації в рослинництві; недоліки в організації галузі; відсутність ефективної системи ціноутворення; зменшення обсягів інвестицій; фактична відсутність системи цивілізованих форм збуту; істотний вплив на рівень виробництва кліматичного фактору. Потребують удосконалення форми та методи державної підтримки аграрного сектора.

The article is devoted to the study of factors of stabilization of agricultural production. The impact of market and budgetary factors on the development of the agricultural market is analyzed. Modern agricultural production faces quite a challenge — to ensure a steady increase in productivity and quality of products against the background of resource saving, reducing the level of technical and anthropogenic pollution. The solution of this problem is complicated by negative trends in the development of the industry, which led to destabilization of production: a drop in the level of intensity of agriculture; deterioration of the phytosanitary situation in crop production; shortcomings in the organization of the industry; lack of an effective pricing system; actual absence of a system of civilized forms of sales; significant impact on the level of production of the climatic factor. Increasing the efficiency of agricultural production is directly dependent on its stability. Ensuring sustainable development of production — the basis of the entire system of reproducing relations in the agricultural sector of Ukraine. Until recently, most economic researches solved the problem of efficiency of agricultural production on the basis of existing agricultural relations that hampered the initiative, independence, inactivity of the direct producer. Neither capital investments that emit nor perfect machinery will increase the efficiency of food production by themselves until economic relations in the countryside are significantly changed until a functioning financial mechanism is established aimed at improving the profitability of agricultural production. Need to improve the form and methods of state support of the agricultural sector

The real possibility of increasing the sustainability and efficiency of agricultural production depends primarily on the scientific validity of the relevant concepts. At the same time, agroecological addressability and timeliness of scientific recommendations should be ensured. Science becomes the most important factor of active influence on the technological level of development of the industry of Ukraine.

Ключові слова: фактори стабілізації, рентабельність, стійке виробництво, інтенсифікація.
Key words: stabilization factors, profitability, sustainable production, intensification.

ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ

У теорії й господарській практиці актуальним є аналіз фінансових умов збільшення рентабельності сільськогосподарського виробництва, факторів підви-

щення рентабельності, використання яких дозволить аграрному сектору вийти з кризи й ефективно функціонувати. Без стійкого зростання сільськогосподарського виробництва неможливо створити раціональну струк-

туру економіки. Тільки в цьому випадку можна мати бездефіцитний бюджет у країні, стійку гривню. В умовах кризи усі виробництва кинулися в сферу розподілу, намагаючись вийти до рівномірного споживання, не думаючи про зростання виробництва, підвищення продуктивності праці. Тому темпи зростання виробництва продовольства будуть першим і самим складним бар'єром при переході до ринку. Але, поки форми сільськогосподарського виробництва будуються на основі "неринкових" принципів, виникає небезпека нагромадження диспропорцій, що вимагають подальшого посилення "неринкових" інструментів регулювання й, в кінцевому результаті, ведуть до подальшого відхилення від рівноваги, що загрожує розвитку аграрного сектору економіки загалом.

Донедавна більшість економічних досліджень вирішували проблему ефективності сільськогосподарського виробництва на базі існуючих раніше аграрних відносин, що гальмували ініціативу, самостійність, запозятливість безпосереднього виробника. Ні капітальні вкладення, які виділяють, ні досконалі техніка не підвищать самі по собі ефективність виробництва продуктів харчування, поки не будуть суттєво змінені економічні відносини на селі, поки не буде створений діючий фінансовий механізм спрямований на підвищення рентабельності сільськогосподарського виробництва.

АНАЛІЗ ОСТАННІХ ДОСЛІДЖЕНЬ І ПУБЛІКАЦІЙ

Різні аспекти проблем ефективності виробничої діяльності в сільському господарстві досліджувалися в класичній і сучасній науковій літературі: Ф. Кене, Дж. Кейнс, Р. Харрод, Е. Домар, Р. Солоу, К. Маркс, Н.А. Борхунов, Є.А. Сагайдак, В.Ф. Урусов, І.Г. Ушачев, М.Д. Кондратьєв, І.І. Лукінов, П.Т. Саблук. Окремі питання ефективності розвитку ринку сільськогосподарської продукції знайшли відбиття в роботах В. Гейця, Л. Нейкової, Д. Черваньова, М. Маліка, П. Музики, М. Садикова, А. Юзефовича, В. Трегобчука, Б.Й. Пасхавера, С.А. Андрющенко, А.В. Голубева, І.П. Глебова, Г.Л. Коваленко, М.М. Корабейникова, Ю.Н. Переверзина, А.М. Сухоруковой, А.А. Черняева і інших. Але в теорії відтворення в сільському господарстві залишається ще ціла низка невирішених проблем, зокрема дискусійною є проблема сутності та співвідношення категорій "розширене відтворення", "економічне зростання"[1].

Глибокі структурні зміни в економічному механізмі господарювання призвели до появи великої низки проблем, які пов'язані з відтворенням у сільському господарстві: зниження родючості ґрунтів, руйнування матеріально-технічної бази, зменшення обсягів інвестицій, погіршення умов життя сільського населення, посилення демографічних проблем. Потребують удосконалення форми та методи державної підтримки аграрного сектору [2].

МЕТА СТАТТІ

Основною метою роботи є аналіз ринкових і бюджетних факторів впливу на розвиток агросфери та виробництва продукції сільського господарства.

ВИКЛАД ОСНОВНОГО МАТЕРІАЛУ ДОСЛІДЖЕННЯ

Прошло вже двадцять дев'ять років з часу, коли відбулися трансформації в організації аграрного виробництва, створення нових типів сільгоспвиробників, зміни бюджетної, податкової й цінової політики, фінансово-кредитного забезпечення, але, на жаль, механізм підвищення конкурентоспроможності аграрного сектору не запрацював в повній мірі.

За цей час деякі позитивні зрушення відбулись — виробництво валової продукції сільського господарства у порівняльних цінах зросло в 1,7 рази, у тому числі продукції рослинництва — в 1,5 рази, тваринництва — на

10,7%. Виробництво продукції харчової та переробної промисловості практично подвоїлось [3].

Ключовими шляхами для підприємства, бажачого розширити свою господарську діяльність, — на сьогодні є збільшення рентабельності, тому що розширення можливе тільки в тому випадку, якщо на нього є засоби. Джерелом цих засобів можуть бути:

— прибуток підприємства, для цього необхідно функціонувати з певним рівнем рентабельності;

— кредит — для його повернення необхідно працювати із прибутком (як мінімум рівним відсотку по кредиту);

— зовнішні інвестиції, адже високорентабельне підприємство практично завжди більш привабливо для інвестора.

Таким чином, іншого виходу, ніж досягнення й збільшення рентабельності (або підтримки її на певному рівні), для розширеного відтворення виробничого потенціалу сільськогосподарського підприємства не існує. Рентабельне виробництво — от та необхідна й достатня умова, при дотриманні якої воно можливе [4].

Для здійснення простого відтворення виробничого потенціалу необхідною умовою є досягнення беззбитковості. Якщо при цьому виробництво рентабельне, тобто ціна продукції перевищує її собівартість, то в цьому випадку при реінвестуванні частини прибутку буде відбуватися розширене відтворення виробничого потенціалу, тому що виручені засоби будуть направлятися на: підвищення оплати праці працівникам, оплату навчання й підвищення кваліфікації персоналу, тобто на розширене відтворення трудових ресурсів; розширену заміну зношених основних засобів, тобто на розширене відтворення виробничих фондів; розширене проведення агротехнічних заходів, внесення добрив і навіть на придбання нових земель, тобто на розширене відтворення земельних ресурсів; проведення інноваційної діяльності в області виробництва, менеджменту й маркетингу, тобто на розширене відтворення підприємницьких здібностей.

Отже, рентабельність, при виконанні умов простого відтворення й реінвестуванні частини прибутку, означає можливість розширеного відтворення всіх ресурсів, а також пошуку науково обґрунтованого їх співвідношення, що є необхідною умовою розширеного відтворення виробничого потенціалу сільськогосподарського підприємства.

І навпаки, збитковість означає, що виручених від реалізації засобів не вистачає на покриття всіх витрат, навіть на просте відтворення усіх ресурсів. У цьому випадку підприємство змушено перейти в режим виживання: скорочуючи оплату праці, зменшуючи кількість використання добрив і інших матеріальних засобів, не замінюючи зношені засоби виробництва, накопичуючи борги і т.д. Виробництво деяких видів продукції було збитковим, що перешкоджало навіть простому відтворенню. Із цього можна зробити висновок, що сучасний виробничий потенціал сільськогосподарських підприємств значною мірою вичерпаний, і потрібне прийняття негайних заходів щодо виправлення ситуації.

Створення необхідних умов для цих заходів — важливе державне завдання. Його розв'язок необхідний для збереження й розвитку сільського господарства й використання його в своїй господарській діяльності національного надбання країни.

Сучасне сільськогосподарське виробництво стоїть перед досить складним завданням — забезпечити стійке зростання продуктивності і якості продукції на тлі ресурсозбереження, зниження рівня технічного й антропогенного забруднення навколишнього середовища. Розв'язок цього завдання ускладнене негативними тенденціями розвитку галузі, які призвели до дестабілізації виробництва: падіння рівня інтенсивності ведення сільського господарства; погіршення фітосанітарної ситуації в рослинництві; недоліки в організації галузі;

Рис. 1. Фактори стабілізації виробництва сільськогосподарської продукції в Україні

відсутність ефективної системи ціноутворення; фактична відсутність системи цивілізованих форм збуту; істотний вплив на рівень виробництва кліматичного фактора.

Підвищення ефективності виробництва сільськогосподарської продукції перебуває в прямій залежності від її стабільності. Забезпечення сталого розвитку виробництва — основа всієї системи відтворювальних відносин у сільськогосподарській галузі України.

Реальна можливість підвищення стійкості й ефективності виробництва сільськогосподарської продукції залежить, насамперед, від наукової обґрунтованості відповідних концепцій. Одночасно повинні бути забезпечені агроекологічна адресність і своєчасність наукових рекомендацій. Наука стає найважливішим фактором активного впливу на технологічний рівень розвитку галузі України.

Формування стійкого виробництва агропродовольчої продукції здійснюється під впливом різноманітних факторів і умов і залежить від їхніх якісних і кількісних

характеристик. При всьому їхньому різноманітті можна виділити чотири основні групи: природно-кліматичні, виробничо-технічні, організаційно-економічні й соціально-економічні (рис. 1). При цьому одна частина цього комплексу факторів пов'язана з раціональним використанням природно-кліматичних ресурсів, інша — зі створенням шляхом техногенного впливу сприятливих умов для росту й розвитку сільськогосподарської продукції, третя — забезпечує здійснення й першої й другої.

Низький техніко-технологічний рівень оброблення зернових культур в Україні не дозволяє долати несприятливий вплив природних факторів, здійснювати "точне землеробство", застосовувати досягнення науки й передового досвіду. Відсутність налагодженого механізму реалізації наукових розробок збільшується незатриманістю їх українськими товаровиробниками, нерозвиненістю інформаційно-сервісної сфери.

В Україні висока залежність виробництва від кліматичного фактора, що збільшується низьким рівнем тех-

Таблиця 1. Динаміка стійкості виробництва зерна в Україні (у всіх категоріях господарств)

Роки	Валовий збір, тис. т			Розмах коливань	Амплітуда відхилень від середньорічного виробництва	
	середньорічний	max	min		абсолютна, тис. т	відносна, %
2000-2004	33002,4	41809,0	20234,0	2,07	21575	65,4
2005-2009	40177,4	53290,0	29295,0	1,82	23995	59,7
2010-2014	47585,7	57234,8	38907,8	1,47	18327	38,5
2015-2019	58894,3	69136,2	52757,4	1,31	16378,8	27,8

Джерело: [7].

ніко-технологічного забезпечення, обумовлює значні перепади у врожайності й чергування щодо нетривалих циклів росту й спаду виробництва (табл. 1).

Науку треба не тільки розбудовувати, але й створювати умови для впровадження її продукту. В Україні так і не розроблена державна стратегія, здатна здійснити перехід до стійкого, наукомісткого розвитку зернового господарства країни.

В умовах фінансової й організаційно-економічної слабкості українських товаровиробників вплинути на розвиток галузі можливо на основі найменш витратних напрямків наукового забезпечення виробництва: оптимізації технологій оброблення сільськогосподарських культур; впровадженню високопластичних, адаптивних до господарсько-економічних умов регіону, екологічно стабільних сортів і гібридів; адаптованих систем взаємодоповнюючих сортів; раціонального розміщення зернових культур; цілеспрямованої селекційно-насінницької політики.

Здійснення цих напрямів повинне базуватися на основі пріоритетного використання агрофітоценозами невичерпних і поновлюваних ресурсів навколишнього середовища, диференційованого використання рослинами природних, техногенних і інших факторів виробництва, інакше кажучи, на основі забезпечення адаптивної стратегії галузі рослинництва й тваринництва.

Розвиток сільськогосподарського виробництва й підвищення його ефективності в сучасних умовах, як показує український і закордонний досвід, неможливий без підтримки з боку держави, особливо на регіональному рівні, безпосередньо наближеному до сільгоспвиробників [5].

ВИСНОВКИ З ПРОВЕДЕНОГО ДОСЛІДЖЕННЯ

Специфічність агровиробництва полягає в тому, що задіяні одні і ті ж засоби праці на виході продукту. Саме тому, вкрай важко визначити рівень рентабельності та норму прибутку по основним групам сільськогосподарської продукції. Головним в рентабельності виробництва є рівень прибутку, тобто визначення рентабельності — це у першу чергу знаходження факторів, які виокремлюють, як внутрішні фактори (залежать від виробника, носять суб'єктивний характер) та зовнішні (об'єктивні, державна регуляторна політика, податкова база і т.д.). Кількість продукції, яка реалізується залежить від обсягу валової продукції й рівня її товарності. Величина прибутку, напряду залежить від виручки та ціни на продукцію; строків реалізації, ринків збуту тощо. Найважливіший фактор формування прибутку — собівартість продукції. Тобто її зниження або зростання напряду впливає на розмір прибутку.

Фактори ефективності агровиробництва носять екстенсивний (впливають шляхом кількості реалізованої продукції) та інтенсивний (зміна реалізаційної ціни, собівартості) характер.

Література:

1. Добродомова Л.О. Обеспечение воспроизводственного процесса в сельском хозяйстве на основе активизации инвестиционной деятельности (на приме-

ре Оренбургской области): дис.. канд. экон. наук: 08.00.05/ Оренбург, 2004. 191 с.

2. Макогон В.В. Економічна ефективність відтворення в сільському господарстві: дис... канд. экон. наук: 08.07.02 / Харківський національний аграрний ун-т ім. В.В. Докучаєва. Харків, 2006. 250 с.

3. Статистичний щорічник України за 2007 рік [за редакцією Осауленка О.Г.] / Видавництво "Консультант". 2007. С. 594.

4. Марченко Ю.В. Рентабельность как фактор расширенного воспроизводства производственного потенциала сельскохозяйственных предприятий. Политематический сетевой электронный научный журнал Кубанского государственного аграрного университета. 2005. № 14. С. 46—49.

5. Алабушев А.В., Анипенко А.В., Анипенко А.В. Научное обеспечение продуктивности, устойчивости и рентабельности зерновой отрасли России. Вестник Орловского государственного аграрного университета. 2008. Т. 10. № 1. С. 2—10.

6. Зигангирова А.М. Факторы повышения эффективности сельскохозяйственного производства в условиях рынка. Вестник Чувашского университета. 2006. № 4. С. 219—223.

7. Статистичний збірник "Сільське господарство України" за 2019 рік. — Державна служба статистики України. м. Київ, 2019 URL: http://www.ukrstat.gov.ua/operativ/operativ2006/sg/sg_rik/sg_u/zp_u.html (дата 21.09.2020).

References:

1. Dobrodomova, L.O. (2004), "Ensuring the reproductive process in agriculture based on the intensification of investment activities (on the example of the Orenburg region)", Abstract of Ph.D. dissertation, Economy, Orenburg, Russia.

2. Makohon, V.V. (2006), "Economic efficiency of reproduction in agriculture", Abstract of Ph.D. dissertation, Economy, Kharkivskiy natsionalnyi ahrarniy un-t im. V.V.Dokuchaeva, Kharkiv, Ukraine.

3. Osaulenka, O.H. (2007), Statystychnyj schorichnyk Ukrainy za 2007 rik [Statistical Yearbook of Ukraine for 2007], Vydavnytstvo "Konsultant", Kyiv, Ukraine.

4. Marchenko, Yu.V. (2005), "Profitable factor of rasherennoho education proizvodstvennyy potentsyal sel'skohozyastennyh predate", Politematicheskij setevoy elektronnyy nauchnyy zhurnal Kubanskogo gosudarstvennogo agrarnogo universiteta, vol. 14, pp. 46—49.

5. Alabushev, A.V. Anipenko, A.V and Anipenko, A.V. (2008), "Scientific support of the productivity, sustainability and profitability of the grain industry in Russia", Vestnik Orlovskogo gosudarstvennogo agrarnogo universiteta, vol. 10, no. 1, pp. 2—10.

6. Zigangirova, A.M. (2006), "Factors of the effectiveness of the Selskokhozyastvennyh proizvodstva in the mouths of the reel", Vestnik Chuvashskogo universiteta, vol. 4, pp. 219—223.

7. State Statistics Service of Ukraine (2019), "Statistical collection "Agriculture of Ukraine", available at: http://www.ukrstat.gov.ua/operativ/operativ2006/sg/sg_rik/sg_u/zp_u.html (Accessed 21.09.2020).

Стаття надійшла до редакції 29.09.2020 р.